

ערן: הייתי בן 38 כאשר אבא נפטר. יש לי זכרונות ברורים ממנו רק מגיל שש, כלומר, היכרתי אותו כ-32 שנים. האם היה נוכח בחיים שלי?

אבא שלי יורם היה עבורי חומת מגן לכל אורך שנות ההתבגרות שלי, והיום כשאני אב לשלושה ילדים, שניים מהם משרתים בצבא, והרבה פעמים המריבות שהיו לי עם הילדים שלי לא היו קיימים אצל אבא שלי. הוא הצליח להביא אותי לרמת יחסים כזאת שאני קיבלתי את כל מה שהוא הציע לי ואמר לי כמובן מאליו. לא זכור לי ויכוחים עם אבא שלי על שום נושא שהוא, ולא מתוך חשש או פחד להתעמת איתו, היגענו או יותר נכון: הוא הביא אותי למערכת יחסים כזאת שמעולם לא התווכחתי איתו על כלום. מה שהוא אמר זה מה שהיה, ודרך אגב הוא צדק בכל מה שהוא אמר. אני לא יכול להגיד שהיה איזשהו רעיון שהוא נתן לי או הצעה שאני מצטער שקיבלתי. ואני באתי אליו בכל דבר, מהשאלות הכי אישיות, בתחילת הגישושים עם הקשרים שלי עם בנות ועד החתונה הראשונה, שגם אז הוא אמר לי שזה לא מתאים לי, אבל כבחור בן עשרים נדמה לך שאתה יודע הכול. ובסופו של דבר התגרשתי והתחתנתי עם בת שבע ועליה אבא אמר: זו בדיוק האישה שאתה צריך. ובעובדה: זה הצליח.

אני לא אומר לך שאבא היה גאון, למרות שאני חושב שכן, אני גם לא אומר לך שאבא שלי ידע מה הולך להיות, אפילו שאני חושב כך, שכן: הוא היה גאון והוא ידע מה הולך להיות, זה לא מה שאני אומר, אני אומר לך שמגיל שש, שאני מתחיל לזכור פציעות שהיו לי, דברים שהרגשתי או בקשות ששאלתי או הצעות שרציתי וכל מה שאבא אמר, הציע ודרש היה נכון. היה דיבור בינינו, זה לא שהוא הכתיב ודרש "כזה ראה וקדש". לא. להיפך – מעולם לא היה "כזה ראה וקדש". הוא איכשהו הצליח להכניס לנפש שלי את הפתרון, ולא שלא שמתי לב, כי קיבלתי אותו, זה לא היה בגניבה, אלא בריש גלי. הוא אמר לי: אני חושב שאתה צריך לעשות או לנהוג ככה, וזה מה שעשיתי. ואני לא יכול להגיד לך שהוא טעה ולו בתוצאה אחת ממה שהציע. אז היה לך מזל –

כן, היה לי מזל גדול. להיות בן שלו, ודרך אגב, היום אני נפגש עם חבר'ה שהם הרבה מעלי בגיל, כמו עמיעז בן חברון, שאני בקשר איתו דרך אגב חזק מאז ההתאבדות, והוא מספר לי בדיוק את אותו דבר, והוא לא הבן שלו, הוא הבן של חסיה, אבא שלו לא היה יודל, אבא שלו מהנישואים הראשונים של חסיה, אבל הוא הגיע לבית השיטה בתור ילד עם חצי משפחה, אחרי זה היא התחתנה עם יודל, עמיעז היה ילד די חריג, ואבא שלי אסף את הילדים האלה, הוא אסף ילדים גבוליים, לא גבוליים ברמה שלהם אלא מבחינת המצב המשפחתי או בחיים שלהם, היו לנו הרבה ילדים או חצאי אחים שהגיעו אלינו מכל הארץ כי במשפחה שלהם הם לא הצליחו או שבבית הספר הם לא הצליחו ואנחנו אימצנו, יותר נכון אמא שלי ואבא שלי אימצו, ואני גדלתי כל החיים שלי עם עוד שלושה או ארבעה ילדים בסלון, שהם לא היו אחים שלי.

וריבוי הילדים בבית לא לקח מכם את תשומת הלב של ההורים?

אני לא יודע איך אבא סידר את זה, אבל על כל ילד שהצטרף – אנחנו רק שמחנו. לא הרגשנו חוסר תשומת לב בגללם, הם לא לקחו מאיתנו, היה לו כנראה יותר מדי לתת, ככה נראה לי. מעולם לא סבלנו מחוסר, להיפך, היתה לנו הפרטיות שלנו. הרי גדלנו בלינה משפחתית. ההורים היו רואים אותנו בין ארבע אחרי הצהריים לבין שמונה בערב. האמת, אני ראיתי אותו הרבה יותר.

הייתי גומר את הלימודים והולך לעבוד, לא הייתי הולך לברית השחייה או לשחק, זה בכלל לא היה עבורי אופציה, לא היה בריכה אחרי בית ספר, היה לי ארוחת צהריים, ואחרי זה הלכתי לעבוד.

מאיזה גיל אתה יודע לרכב?

בגיל שמונה כבר רכבתי על סוס ובגיל עשר כבר נהגתי בג'פ. היתה לי סוסה בשם פטמה, הביאו אותה ביום כיפור, היא היתה סוסה רגועה, לא רכבתי על כל סוסה, היא במקרה היתה רגועה ועליה רכבתי. מגיל צעיר ידעתי איך מניחים את האוכף, ידעתי לרתום. למעשה גדלתי כילד שחי בטבע, הייתי יותר בקשר עם בעלי חיים מאשר עם אנשים, כשהמלמד או החונך, גם המעשי וגם הרוחני, היה אבא שלי. בתור ילד הייתי איתו המון שעות.

הזיכרון שלי הוא מגיל שש, החל מגיל שש הייתי צמוד אליו, באשר הוא היה, באשר הוא הלך, הייתי איתו. ואני גם אהבתי את בית השיטה. למה אני פה היום? הרי אף אחד מהאחים שלי לא נשאר. כי בית השיטה עבורי זה צביון, הצביון שלי הוא בית השיטה. וחבל לי שהמערכת הזו נמוגה. קשה לי עם זה. אני מאוד אהבתי את בית השיטה, המזוקקת. כלומר, האנשים שאני נפגשתי איתם לא היו אותם אנשים שהיום אני כבר ער לגלות שהם לא היו הכי ישרים, והיו כאלה שגם ינקו מהמערכת הזו לצרכיהם האישיים, ובכל זאת, האנשים שאני נפגשתי איתם בתור ילד או נער היו אנשים ערכיים.

לא ירדו לחיך המחנכים, המורים?

לא.

עשית שיעורים?

לא.

ובכל זאת זה היה בסדר –

תראי, גמרתי יב, בגרות לא עשיתי. מבחינתי, מה שאבא שלי לימד אותי, היה ערך עליון. אני לא יכול להגיד שצחקנו אבל... גיחכנו על אלה שיצאו ללמוד, שזה אולי הפוך למה שנחשב היום. זאת אומרת, אנחנו היינו אנשי העבודה, אלה שקמו בבוקר, למדו ואחרי זה הלכו לעבוד, מילאנו את השיטה הזו של "העבודה היא כל חיינו" האמיתית, לא הבדויה, ואהבנו כל רגע.

יורם לא עמד על זה שקודם תכין שיעורים ואחר כך תלך לעבוד?

לא. הוא היה מאוד מעורב בעבודה, בחינוך, בערכים, והוא לא התעסק איתי בנושא של בית ספר. אני די חיפפתי. היינו גומרים ללמוד, הולכים לאכול ובשעה אחת וחצי הוא היה מגיע, היינו אוכלים יחד צהריים בחדר האוכל – ולעבודה.

ואני יכול להעיד שבכל נקודה בעייתית בחיים שלי – הוא תמיד הופיע. אני לא מבין איך הוא ידע. אבל תמיד כשהייתי ככה חסר מנוחה ותקוע, הוא מגיע, היה קורא לי והיינו מדברים, זה היה יוצא, ונגמר. מאוד רגיש. הוא קלט, והיום אני מבין שלא רק אותי. היום אני מדבר עם אנשים שהוא אימץ או פרס עליהם את חסותו, וגם אליהם הוא התיחס ככה, ברגישות. הוא תמיד ידע מתי משהו לא בסדר, "תוציא את זה", כך היה אומר. והורג את זה כשזה קטן.

יורם ידע משהו על אבא שלו, איך אבא שלו נפטר?

לא. אני יודע שאבא שלו נפטר מבעיטה של סוס, כך גם כתוב באתר הרשמי של בית השיטה. זה מה שאני יודע, שקיבל בעיטה מסוס, שסבל במשך שלושה ימים ומת לסבתא גילה בידיים. אני לא יודע משהו אחר. אבא שלי היה בן ארבע. כלומר, אם אני אומר לך שאני מתחיל לזכור רק מגיל שש, אז בשבילו זה היה פחות או יותר אותו דבר.

והוא לא שאל את גילה –

אני לא יודע.

והוא לא דיבר על אבא שלו –

לא, הוא לא דיבר, ואני גם לא זוכר שהוא ביקר אי פעם בקבר של אבא שלו, אני לא יודע ברמה הפסיכולוגית אם הוא כעס או הדחיק, אבל בעובדה: מעולם לא היינו שם. לא היה מצב שאני והוא באיזשהו טקס בבית קברות, לא זכור לי שאי פעם ביקרנו בקבר של אבא שלו. זה לא היה.

הוא לא ידע והוא גם לא שאל –

אני לא יודע שהוא שאל. ואני גם לא יודע משהו אחר, למעט זה שדב נפטר מבעיטה של סוס. את זה אני יודע. מעולם לא דיברנו על זה ולא אימתתי את זה.

מה היה היחס בין יורם לנמרוד אחיו.

ושוב, זה רק מה שאני יודע. היחס ביניהם היה יחס של אב ובן. אבא שלי גידל את נימי מינקות. נימי היה בן שנה כשסבא דב נפטר, ומאז, מרגע שאבא שלי קצת גדל ותפס איזושהי אחריות הוא בעצם גידל את נימי, הוא שמר עליו, מאלה שהרביצו לו, הוא דאג שהוא יאכל, דאג שיהיה לבוש, שיהיה לו נוח בטיולים, הוא גם הלך אחריו לצנחנים. ועם זאת, אני לא רואה ביניהם דמיון גדול. למעשה, אני לא רואה ביניהם שום דמיון. אם היה נתק ביניהם הוא לא היה על בסיס חברות, לדעתי הנתק היה על בסיס זה שהם באמת לא היו אותו דבר. הם היו שונים לגמרי.

אבא שלי היה חיה חברתית במלוא מובן המילה, איש חברה, עם ידע לפי דעתי אין סופי, לא קיבלתי ממנו אפילו רבע ממה שידע, לא היתה שאלה ששאלנו שהוא לא ידע לענות עליה, הוא אהב החל ממוזיקה קלאסית עד הוגי דעות, הוא התעסק בדברים באמת ברומו של עולם ועם זאת היה הבוקר הכי פשוט. ואני מצדיק את החיים האלה, אני אוהב את החיים הפשוטים. הוא ידע להסביר את מה שהוא רצה.

אז חוסר הקשר עם נמרוד נבע מהשוני באישיות שלהם –

זה היה כאילו אבא ובן, זה לא היה כאילו שני אחים, אז מעצם זה היחסים היו כשל אבא ובן. נימי גם ברמה האישית שלו איך להגיד את זה בלי להישמע ביקורתי – הוא לא חברותי. ברמה האישית והמשפחתית הוא כוכב עליון אבל לא מעבר לזה. מעבר לזה הוא אדם באמת מופנם, הוא לא אוהב אנשים. אבא שלי אהב אנשים. לא משנה מי, מי הכי פשוט, מי לוקה בשכלו עד אחרון הגאונים, הוא אהב את כולם ולכולם היה אצלו צ'אנס לפשל. ויש אנשים שאומרים: אני יש לי את המספר שלי, ולא עם כל אחד אני רוצה לדבר. אבא אהב לדבר עם אנשים, הוא אהב לשמוע, אהב להגיב, אהב שישמעו אותו.

עדנה: מהמשכורת הראשונה שלו מהצבא, יורם קנה לנימי נעלי ספורט, שלא היו לו אז. דבר ראשון הוא קנה לנימי נעלי ספורט. שבועיים אחרי זה, נימי והחבר'ה שיחקו כדורגל על הדשא ויאיר הגלעדי לקח את הנעליים וזרק אותם על הגג של בית תרבות. יורם הלך אל יאיר ואמר לו: אם תוך שבוע לא תקנה לנימי נעליים חדשות, אני אפרק את הצריף של הנוי, או משהו כזה. ויאיר הביא לנימי נעליים חדשות.

נימי ועמליה היו בעזרה לבית גוברין, לעמליה לא היה כל כך טוב שם, יורם נסע והביא אותם ושכנע אותם לחזור לבית השיטה, ועמליה עד היום אומרת שבזכות יורם אני פה. כלומר, כשהיה צריך להתעסק במשהו או לפתור משהו – יורם היה עם נימי. וכשהיה משהו עם הבן של נימי כשהבן היה בכיתה יב, אז יורם היה הפה של נימי. אבל ביום יום הוא... יורם הוא כזה שאם מישו צריך משהו, הוא נותן לו הכול. נימי לא כזה. נימי היה מקבל דברים, למשל, שקית של זה

[מה?] הוא היה שומר את זה אצלו. ויורם לא כזה. לנימי היה האופי של אמא שלו והיו ליורם לא מעט בעיות עם אמא שלו על האופי אז אני חושבת ששם לא היה ניתוק אבל גם לא היתה אהבה גדולה. מאז שיורם איננו הקשר שלנו עם נימי הרבה יותר חזק. הקשר שלנו יותר חזק עכשיו, אני גם נזקקת להם יותר, מה שלא הייתי צריכה קודם, לנימי, לא להם. ערן אמר נכון, לא היה ניתוק אבל היה מרחק.

כשנימי היה צריך עזרה, תמיד יורם היה עוזר לו. אבל ביום יום לא נוצר חיבור.

בין הבני דודים היה קשר?

ברמה החברית – לא. זאת אומרת הם לא היו חברים שלי. היינו נפגשים בשבתות אצל הסבתא, הם היו רואים אותי, אני ראיתי אותם, היו גבולות של משפחה, אבל לכל אחד היו החברים שלו.

מה היה היחס של יורם לבקר ולעוזי –

כל חיינו נסבו סביב הבקר. עוזי? הוא היה החלק האחרון בבקר, ולכן לא משהו שאני זוכר. אני כבר הייתי גדול. עבור אבא שלי הבקר היה מרכז העולם. היה מתעורר וקם לעבוד, ובשבתות היינו עובדים יחד, כל שבת שנייה שהוא היה עובד, ואז העבודה היתה מאוד פיזית, לא כמו היום שהטרקטור עושה הכול, אז העבודה היתה ידנית ברובה, העמיסו את החבילות ביד, האכילו ביד, כל שבת שנייה עבדתי עם אבא.

קצ'ה סיפר לי שהבעיה המרכזית של העדר בגלבוץ היתה אספקת המים לעדר.

שטויות. באמת הובילו מים במשאיות ולא בצינור, אבל לא היתה שום בעיה של מים. דרך אגב, כל השטחים שסביב הבריכה של יוסי מאס, לקחנו מים מהבריכה. היו באמת גניבות. אבל נלחמנו בהן.

אז למה לא הינחנו צינור מים?

לא הינחנו כי לבית השיטה לא היה כסף. ולקצ'ה זה נכון יש את הקשרים – עם קק"ל, עם זה. אז הוא הצליח להגיע אליהם. אבל זה לא נכון שהיתה בעיה. זה עלה כסף. אני לא יודע אם להשקות במשאיות זה פחות מלהשקות בצינור, כי גם להניח צינור מים זה עולה כסף. נכון שאת רוב העבודה הוא עושה בעצמו יחד עם ארז. ארז הוא חבר טוב שלי, הוא בין האנשים הכי חרוצים שאני מכיר. להבדיל מאבא שלו. לא היתה בעיה של מים, היתה בעיה של גנבות. השטח היה בעייתי, היו מלחמות יומיומיות על גניבות, על שטח, הם היו באים ביום, חוזרים בלילה, אבל זה אף פעם לא התפתח לקרב אגרופים. היינו תופסים לערבים כבשים ומזמינים משטרה שיקחו את הכבשים שלהם. הם היו באים עם הכבשים הלא מחוסנות שלהם וזה סיכן את העדר שלנו. היו בעיות גם רפואיות וגם של מזון, שהם פלשו לשטחי המרעה שלנו, אבל לא מעבר לזה. היו גנבות, זה נכון.

למה מכרו את הבקר לקצ'ה?

זאת שאלה שאני לא יכול לענות לך, מה שברור שמישהו קיבל כסף מתחת לשולחן. לא יכול להיות שהמערכת הזאת הפסידה כסף כי היא לא הפסידה כסף. אני הייתי מעורב גם בצד הכלכלי של זה, מה שהפסיד זה המפטמה בבית השיטה ועוזי הפיל את החוב או את האשמה על הבקר בגלבוץ ולכן מכרו אותו. אני נזהר בלשוני כדי לא להיכשל בלשון הרע, ואני לא רוצה להיכנס לזה, אני רק יכול להגיד לך שיש טעם רע מאוד מהעיסקה הזו, רע מאוד, ברמה הקיבוצית, מבחינת קיבוצית הפסידו שם הרבה כסף. מאוחר יותר עוזי מכר את כל שטחי המרעה של בית השיטה, שטחי המרעה בגבעות. היום לבית השיטה אין יותר בקר. יש המפטמה שמפטמים בה עגלים של תנובה, תנובה מביאים עדרים מחוץ לארץ ואנחנו מפטמים להם אותם, זה בית השיטה כביכול.

ולא יוצאים יותר למרעה?

אין יותר מרעה לבית השיטה. כל היער, כל שטחי המרעה בגבעות כבר לא שלנו.

אבל רואים שם פרות –

זה לא שלנו.

אני כבר לא שואלת מי קיבל את הכסף עבור העיסקה הזו –

אני רק יכול להגיד לך שעוזי היה מעורב גם שם [בגלבוש] וגם שם [בגבעות]. ולכן אני ממעט לדבר על זה. יש טעם רע מאוד בעסקאות האלה.

אמא שלך סיפרה שפעם אתה ויניב ברוך באתם לרפת ושברתם את התרופות שהיו במקרר ונועדו לעגלים.

זה נכון. במקרר של הרפת היו חיסונים לעגלים, היינו בני עשר אחת עשרה, בשעות היום, ביום שישי של שיעמום, לקחנו בקבוקים של חיסונים מהרפת ופיצצנו אותם על הרצפה ובאותו שוונג של השתוללות המשכנו ופיצצנו ביצים באחד הגנים, גן אלף או דלת, וכשהיגעת בערב הביתה אבא שלי כבר ידע כמובן הכול. והוא אמר: תשמע, אני יודע מהסיפור הזה. אני יכול להגיד שאני מעולם לא שיקרתי וכשהוא שאל אותי אם עשיתי את המעשה כמובן שאמרתי כן, והוא אמר לי: יש לך שתי ברירות: או שאני סוגר אותך עכשיו שבוע בבית או שאני אתן לך סטירת לחי. אוטומטית אמרתי: סגור אותי שבוע בבית. והוא אמר לי: תשמע, אם אני סוגר אותך עכשיו שבוע בבית אז שבוע אתה לא יוצא, ככה אני נותן לך סתירה – תוך רבע שעה זה נרגע ואתה יכול לעשות מה שאתה רוצה. הוא חשב לעצמו: שבוע בבית – יש לי זמן לשטויות האלה, להשגיח עליו, שיסתובב לי בין הרגליים ויעצבן אותי, אמרתי לו: עדיף לי שבוע בבית. זה נגמר בזה שהוא שכנע אותי לקבל סתירה, קיבלתי סתירה, חשבתי שמרוב זה שאנחנו מדברים ומתמקחים כבר יעבור לו החימה, והוא יסתפק בליטוף, קיבלתי סתירה מצלצלת שבחיים שלי לא אאמין. בכיתי מרה. אמא היתה נוכחת והיא ליטפה אותי אחרי זה. ובאמת אחרי רבע שעה זה עבר, מיד יצאתי החוצה, הלכתי לבית של משפחת ברוך שגרו שני מטר מכאן, עמדתי ליד החלון של יניב וצחקתי עליו, שהוא סגור בחדר ואני משוחרר. אבל לא משנה, אני את הסתירה שלי קיבלתי. הוא הצליח לשכנע אותי לקבל סתירה. ואני אגיד לך שאהבתי את אבא שלי פחות – לא.

ולא חשבת שהוא לא אוהב אותך?

לא, היה לי ברור למה אני מקבל סתירה והיה לי ברור שמגיע לי.

אז אפילו היכרת לו תודה במידה מסוימת –

אני למדתי מאבא שלי איך הדברים מסתדרים בחיים. או יותר נכון: איך צריך לסדר אותם.

זה מדהים כי הורה אחר היה מסתכל בספר: מה דוקטור ספוק היה אומר במקרה הזה והזה. כך אנחנו נהגנו, הדור שלי. אבל לא יורם, יורם לכל סיטואציה התאים את התגובה ההולמת.

זה מה שאמרתי לך, כל דבר זה הדבר הכי נכון לעשות. אני לא מוצא דופי בשום החלטה של אבא לגבי, זה מה שאמרתי בראשית דברי.

הוא היה אלים כלפיך?

זכורות לי פעמים ספורות שקיבלתי איזושהי סתירה או מכה, אבל על כל מה שחטפתי היגיע לי. למדתי את זה בתור ילד, שעשיתי משהו, איזה מעשה קונדס, עיצבנתי, ברגע שעיצבנתי ידעתי שאני צפוי לחטוף איזה מכה הגונה. אבל זה אף פעם לא היה איזה טקס משפיל בואי נגיד, אני בכיתי כי הרבה פעמים כאב לי שהיגעת לי למצב שעשיתי את מה שעשיתי. הפעמים שאבא הגיב במכה היו פעמים מאוד בודדות, אני זוכר שבכיתי מרה לא בגלל שנעלבתי אלא מפני שפגעת בו,

שהגעתי למצב שפגעתי בו במעשים שלי, מזה הייתי בוכה. בכלל הבכי אצל גבר הוא בעייתי או מצטייר כבעייתי, הקשיחות. ואני חושב שההתאבדות שלו בסופו של דבר היה כי הוא היה קשוח מדי. אם הוא היה טיפה יותר שביר אולי הוא היה מתכופף והעסק הזה היה עובר מעליו. אומרים שכלל שהעץ יותר חזק, כך ברוח הכי קלה הוא נשבר, הוא לא מתכופף, זה די דומה למה... היום אני יכול להגיד, אני רק יכול להעריך כי לא קיבלנו שום הסבר, שום דבר כתוב, שזה מה שהיה. שאבא שלי פשוט היה קשוח מדי. ככה לי נראה. בעצב גדול אני אומר שלא עלינו ולא ראינו ולא הרגשנו, כי אבא שלי תמיד הצטייר כדבר הכי חכם, הכי חזק והכי יודע מה לעשות בכל סיטואציה שהיא. ונפל על משהו מאוד פשוט, על גאוונה. ככה נראה.

גאוונה, מה זאת אומרת? איפה היא נפגעה? על זה שהיה שומר?

לא, לא, זה מתחיל הרבה לפני, עוד בפיצו"ח, שם הם הוציאו אותו ממה שאני היום זוכר וממה שהספקתי להבין, הוציאו אותו בעקבות איזושהי עסקה לא כשרה שהוא עלה עליה במערכת הזאת ואז במקום לפתור את הבעיה הזו, את המקרה הזה, העדיפו להוציא אותו, זו הפגיעה הראשונה. אבא תמיד אמר לי לאורך כל החיים שלו: "פשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לבריות". תעבוד בעבודה הכי בזויה ואל תבקש טובות מאף אחד. זה הוביל אותי הרבה פעמים לפתרון טוב בחיים שלי. בסופו של דבר הוא הגיע למצב שהוא מצא עבודה אבל היא לא סיפקה אותו. שמירה בלילה והוא איש של יום, הוא אהב חברה, אהב אנשים, פתאום הוא נמצא לבד. והוא שקע במרה האפורה או השחורה הזו ואנחנו לא היינו שם כדי להוציא אותו. הרי דיכאון זה משהו שניתן לפיתרון, אבל לבן אדם זה נראה סוף העולם כשהוא נמצא שם. אבל זה ניתן לפתרון, אני רואה את זה היום בחיים סביבי. ולא היינו שם. זה בעצם הדבר הלא פתור שנתר שם, שכן הייתי יכול לעזור ברמה האישית, אני או כל אחד מהמשפחה, ולא עשינו את זה.

כל האנשים שראיינתי, כולם עם רגשי אשמה. כי לא יכלו לייחס למישהו כזה חזק, עמיד, עמוד התווך של כל קשר, לא יכלו לייחס לו מצוקה כלשהי.

אבא שלי גם הסתיר את זה.

אנשים אמרו: למה לא נרמזנו, אבל לא היה שום רמז.

היום אני יכול להגיד לך שהיה. אבל לא פירשנו את זה כרמז. אבא שלי בתקופה האחרונה שתק המון, לא דיבר, דבר מאוד לא אופייני לו. יתכן שהיה מדוכדך, כי הוא תמיד שמח על כל נכד שהרים, כל פעם שהיה אצלי בבית. אבל הוא שתק, וזה לא הדליק אצלנו את הנורה האדומה, כי אבא שלי אף פעם לא שתק. לא זכור לי כזה מצב. ואת זה כי היינו יכולים לפרש. אבל לא פירשנו. על זה רגשי האשמה. זה שהוא החליט מה שהחליט – על זה אין לי ביקורת. אבל אם הייתי יכול לפרש ולעצור את הדבר הזה ולהרוויח היום סבא לילדים שלי הייתי המאושר באדם. ועל זה רגשי האשמה. והם גם לא פתורים, וזה הכי גרוע. רגשי אשמה לא פתורים שאני לא כל כך יודע מה לעשות איתם. אני חושב עליהם כשאת שואלת אותי, אני חושב עליהם מאוחר בלילה, אני חושב עליהם פעם או פעמיים ביום, אבל אני אף פעם לא מגיע לפתרון.

הייתי אצל ידעונית בטבריה, ושאלתי אותה למה, מה, איך, מעל כולנו נותר תלוי איזה סימן שאלה שלא מרפה. והיא אמרה שזה לא שירום מאס בחיים, בכלל לא, כך שהמעשה שעשה הוא לא פרי של שיקול דעת ודיון פנימי, הוא אהב את החיים, אלא בשבריר שנייה פתאום הכול סוגר סביבך ואתה לא רואה שום מוצא, זה לא שהוא שקע ורצה להיפרד מהחיים, בכלל לא,

נכון, גם אני חושב, ואם הייתי שם בשנייה ההיא להגיד לו: אבא, מתים ממה שאתה עושה, תבין, ממה שאתה עושה מתים בסוף, אתה לא יכול להתעורר מחר. לא הייתי שם. זה לא שחבל.

תשמעי, כל העולם שלנו קרס. ואני יכול להגיד לך עם יד על הלב שהוא לא שוקם עד עצם היום הזה. כלומר, אנחנו חיים, יש לי ילדים לגדל, אני מנסה לחנך, להעביר את המורשת שלו כמה שאני יכול, ממה שאני ספגתי, אבל אני לא יכול להגיד לך שאני הצלחתי לשקם את החיים שלי, זה לא טראומה, טראומה היא מילה גדולה. אני מדבר איתך על משפחה מאוד צנועה, לא סבלנו טראומה, אבל תחשבי –

סימן השאלה הזה מרחף ולא נותן מנוח –

נכון. וסימן השאלה הזה נוצר מהיום למחר, זה לא תהליך שבמקרה הכי עצוב ודרמתי משפחה מאבדת את אב המשפחה, כי הוא חולה, ואז יש שלושה חודשים של גסיסה ואת בונה איזושהי התמודדות, איזושהי מסכת שאת יודעת שסופה מוות. אבל פה זה לא היה ככה, זה דפק לי יעקב שרגא בארבע לפנות בוקר על הדלת ואמר לי: אבא שלך מת. מה זאת אומרת? אני לא הכנתי את עצמי, זאת אומרת זה בכלל לא היה אצלי באפשרויות. וכשאדם מקבל ידיעה כזאת בארבע בבוקר גם ההבשלה היא מאוד פצועה איטית וכואבת. זה לא נתפס: אם אדם כל כך אהב אותי - למה הוא עזב אותי?

ואני כל כך אהבתי אותו, ועכשיו מי יסביר לי ומי יגיד לי וייעץ לי ואת מי אני אשאל, נוהגים להגיד שזה אירוע מתגלגל, מתגלגל, לא נעצר. אני אומר לך שאני חושב על המקרה הזה כמה פעמים ביום, היום כשאנחנו 11 שנים אחרי, אני עוד חי את זה. זה לא משהו שאני... כשאני חושב על המשפחות של יום כיפור שצריכות להתמודד, ואפילו שלעומתם זה ממש בזבוז, כי זה לא קרה בשום מלחמה ובשום. ובכל זאת, אני די חושב שאני משפחה שכולה כזאת. כך אני מרגיש. כי זה קרה בחטף. ככה זה אצלי. למזלי הילדים שלי היו קטנים, מור עוד הכיר אותו והוא מחזיק תמונה שלו אצלו בחדר, אבל סער לא זוכר ונועם עוד לא היתה, אפילו אין לי תמונה שהוא מחזיק אותה, אבא שלי לא רק שאהב את הקיבוץ, אבא שלי תמיד אמרתי שהוא מושבניק מבוזבז. אני יודע שאם אבא שלי היה מושבניק, היום היינו יושבים טוב. ההשקעה שהוא השקיע, החכמה שהיתה לו והעזרה שהוא קיבל מאיתנו המשפחה, כל המשפחה שלנו נסובה סביב העבודה שלו, אני היום הייתי חי במושב, אולי אפילו עם אבא. הוא היה מאוד חרוץ והיה מאוד מתאים לחיים במושב. כך אני חושב. ולא שהוא אי פעם דיבר על כך.

מה היו יחסיו עם סבתא גילה?

אבא שלי אף פעם לא הצטייר כיתום, כי הוא שמר על עצמו, הוא שמר על נימי ועל סבתא גילה, הוא תמך ועזר, הוא נרתם למשימה ולכן הוא לא הצטייר כיתום. נימי הצטייר כיתום, כמסכן, כמי שצריך לעזור לו ולתמוך בו. הילדים של נימי הם יותר חכמים, יותר זה. שטויות. היום אני יודע לראות את זה. בתור ילד זה לא עניין אותי, צחקנו על זה והמשכנו הלאה. אהבנו לבוא אל גילה, כי גם סבתא עדה היתה בשכנות. היתה חברותא, נפגשים כל הנכדים, דוד שושני גר על יד, אז נפגשתי עם אלון, היתה שם חבורה שכל שבת היתה נפגשת,

גם גילה היא קצת חידה –

כן. תשמעי, כל מי שהגיע מהשוואה היה לו הסימפטומים שלו. זה משליך על כל קשר עתידי. מי שאיבד משהו, הוא באופן לא מודע נמנע מלהתקשר כדי לא לחוות שוב את האובדן. זה לא פרי של החלטה, כך המוח פועל. זה מנגנון הגנה, כדי לא לכאוב שוב ולא לסבול. נכון.